

Lemkovská vatra

Marta Vojteková, Filozofická fakulta PU, marta.vojtekova@unipo.sk

Lemkovská vatra (Łemkowska Watra/Лемківська ватра) je stretnutie Lemkov pochádzajúcich z poľského územia, z Lemkoviny (Łemkowszczyzna), ktoré v roku 2012 oslávilo už svoj tridsiaty ročník. Prvé ročníky Vatry sa uskutočnili v lokalitách Czarna (Podkarpatské vojvodstvo), Hańczowa a Bartne (Malopoľské vojvodstvo). Neskôr si našla stále miesto v poľskej Zdyni, v obci Malopoľského vojvodstva vzdialenej od hraníc so Slovenskou republikou 7 km, ktorá je dnes považovaná za hlavné mesto lemkovskej kultúry. Niekoľko sponzorov odkúpilo v uvedenej lokalite na tento účel pozemky a venovalo ich Združeniu Lemkov (Zjednoczenie Łemków), ktoré od svojho vzniku v roku 1991 každoročne organizuje toto podujatie. Združenie má sídlo v Gorliciach a jeho organizačný výbor tvoria S. Hładyk, W. Szlanta, Sz. Kłapyk, E. Hojsak, A. Wiewiórka, P. Szafran, Sz. Łukaczyn, J. Wyszowska, oficiálnym starostom Vatry je P. Czuchta. V lone prírody sa postupne vybudoval amfiteáter, kde sa Lemkovia stretávajú každý rok počas troch júlových dní, a to bez ohľadu na počasie. Aktuálne informácie o pripravovanom ročníku sa nachádzajú na webovej stránke: <http://www.watrazdynia.pl/>.

Lemkovská vatra patrí k najväčším a najvýznamnejším medzinárodným podujatiam Malopoľského vojvodstva a zároveň predstavuje najväčšiu lemkovskú akciu na svete. Začína sa zapálením Vatry, ktorá má symbolizovať život, domovinu a živú kultúru, pričom teplo jej plameňa má pretrvať v srdciach zúčastnených do nasledujúceho roka. Slávnosť sa nesie v duchu lemkovskej hudby, spevu a tanca. Každoročne vystúpi na Vatre niekoľko stoviek umelcov prezentujúcich predovšetkým folklór. Nezriedka sa predstavujú aj umelci folkových, bluesových, rokových či džezových žánrov, ktorí našli v lemkovskom folklóre inšpiráciu. Najväčšie zastúpenie majú tradične súbory a kapely z Poľska, Ukrajiny a Slovenska. Do akcie sa však v minulosti zapojili aj umelci z iných štátov, napr. zo Srbska, Chorvátska, Rumunska, Rakúska, Kanady či USA.

Program Vatry dotvára celý rad sprievodných akcií. Deti a mládež sa môžu zúčastniť na športových súťažiach alebo súťažiach v speve a recitácii, na tvorivých dielňach či večerných zábavách. Účastníci môžu ochutnať tradičné lemkovské jedlá, pozrieť si v lemkovskom dome výstavu umeleckých diel (obrazov, ikon), divadelné predstavenia alebo ukážky lemkovských remesiel. Súčasťou sú aj multimediálne prezentácie, premietanie filmov, prednášky a diskusie na témy spojené s Lemkami a Lemkovinou – ich históriou, prítomnosťou, a perspektívami, ako aj na tému poľsko – ukrajinského partnerstva. Duchovný rozmer dodáva stretnutiu panychída – smútočná bohoslužba za Lemkov vyhnaných z Lemkoviny, ktorí prišli o život. Bohoslužba sa uskutočňuje na spomienkovom mieste za účasti pravoslávnych a gréckokatolíckych kňazov. Každoročne sa na akcii zúčastňuje celý rad významných osobností zo sveta kultúry, politiky, vedy i duchovenstva, ale aj lídrov rusínskych organizácií z iných štátov. Za všetkých hodno spomenúť aspoň účasť ukrajinského prezidenta Viktora Juščenka v roku 2007. Čestný patronát nad XXIX. stretnutím prevzal v roku 2011 Jerzy Buzek.

Vatru navštívi každoročne okolo 6 – 10 tisíc osôb, najmä Lemkov, ale aj príslušníkov iných národností z Poľska aj zo zahraničia (z Ukrajiny, Slovenska, Srbska, Chorvátska, Rakúska, Maďarska, Kanady, USA). Na akcii sú zastúpené všetky generácie, od bezprostredných účastníkov – nedobrovoľných vystaľovalcov – až po ich pravnikov. Okrem toho, že Vatra predstavuje spoločenské, generačné, rodinné a priateľské stretnutie, predstavuje

aj čas vzájomného medzikultúrneho dialógu cezhraničného rozmeru (Poľsko, Slovensko, Ukrajina).

Lemkovská vatra má niekoľko rozmerov a cieľov. Jej prioritným cieľom je však integrácia spoločenstva Lemkov nedobrovoľne vystáňovaných zo svojej domoviny (Lemkoviny) a v súčasnosti roztrúsených po Poľsku a v zahraničí. Vystáňovanie Lemkov sa uskutočnilo v rámci dvoch na seba nadväzujúcich akcií. Prvá vystáňovalecká akcia sa realizovala na základe dohody uzavretej 9. septembra 1944 medzi Poľskom a Ukrajinskou sovietskou socialistickou republikou a jej cieľom bolo zjednotenie štátnych a národnostných hraníc. Za poľskú vládu ju podpísal E. Osóbka-Morawski a za vládu Sovietskeho zväzu N. Chruščov. Opierala sa o etnické kritérium a na jej základe malo byť obyvateľstvo ukrajinskej a lemkovskej národnosti žijúce na území Poľska presídlené na Ukrajinu a obyvateľstvo poľskej národnosti z Ukrajiny do Poľska. V súvislosti s touto akciou sa hovorí o repatriácii obyvateľstva, ktorá mala 4 etapy (1. etapa: 15.10.1944 – 31.12.1944, 2. etapa: 1.1.1945 – 31.8.1945, 3. etapa: 1.9.1945 – 31.12.1945, 4. etapa: 1.1.1946 – 15.6.1946). Počas prvých dvoch etáp sa evakuácia ukrajinského a lemkovského obyvateľstva uskutočňovala na báze dobrovoľnosti s prísľubmi pridelenia ekvivalentného majetku a pôdy na Ukrajinu a s garanciou oslobodenia od daní či anulovania nevyrovnaných dlžôb. Pravidlá zostavovania súpisov obyvateľstva sa opierali o národnosť a vierovyznanie. Kvôli malému úspechu (do tohto obdobia vycestovalo 80 tisíc ľudí) nadobudla akcia v tretej etape nútený charakter. Dohoda o repatriácii obyvateľstva bola oficiálne zrušená 6. mája 1947 a zasiahla okolo 480 tisíc osôb (porov. HALCZAK, B. – ŠMIGEL, M.: K problematike postavenia Lemkov v Poľsku v 1. polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia „Visla“. In: *Acta Historica Neosoliensia*, roč. 7, 2004, s. 187 – 198; ŠMIGEL, M. – SYRNY, M.: Banderovci. Dve tváre ukrajinského nacionalizmu. In: *História*, roč. 4, 2004, č. 11 – 12, s. 17 – 20; http://pl.wikipedia.org/wiki/Wysiedlenie_Ukraińców_z_RP_do_ZSRR_1944-1946, výpovede účastníkov udalostí narodených v r. 1924 a 1925).

Priamym pokračovaním vystáňovaleckých aktivít bola Akcia Visla, ktorá bola zameraná na presídlenie zostávajúceho obyvateľstva ukrajinskej a lemkovskej národnosti (okrem Lemkov to boli aj Bojkovia a Doliňania) z oblastí juhovýchodného Poľska na tzv. Ziemie Odzyskane (západ a sever Poľska) za účelom jeho neskoršej asimilácie s poľským obyvateľstvom. Okrem toho bola zacielená na rozbitie Ukrajinskej povstaleckej armády a Organizácie ukrajinských nacionalistov, ktoré pôsobili na juhovýchode Poľska. Podľa poľských úradov tvorilo obyvateľstvo juhovýchodného Poľska pre tieto organizácie vhodné zázemie. Akcia trvala od 28.4.1947 do konca júla 1947, vedená bola generálom Stefanom Mossorom a uskutočnila sa za účasti vojenských, policajných a civilných zložiek. Pretextom k začatiu akcie bolo zabitie generála K. Świerczewského. Samotnej fáze deportácie predchádzalo zhotovenie súpisu obyvateľov, ktorých sa deportácia mala týkať, pričom hlavným kritériom bolo pravoslávne alebo gréckokatolícke vierovyznanie. Celkový počet osôb vystáňovaných počas Akcie Visla sa odhaduje na 140 tisíc. Treba zdôrazniť, že akcia mala nedobrovoľný charakter a bola v rozpore so základnými ľudskými právami. Obyvatelia dotknutých dedín boli obkľúčení vojskom, zhromaždení na jednom mieste a informovaní o podmienkach transportu. V dôsledku minimálneho času, nedostatočných prostriedkov transportu a stanovených pravidiel boli nútení väčšinu svojho majetku zanechať vo svojom rodisku, odkiaľ sa pod dohľadom vojenskej eskorty presunuli do zhromažďísk, kde boli vypočúvaní a triedení do kategórií podľa stupňa nebezpečia. Tí „najnebezpečnejší“ (inteligencia, kňazi a osoby podozrivé zo spolupráce s Ukrajinskou povstaleckou armádou a nacionalistickými organizáciami) boli odtiaľ transportovaní do pracovného tábora v Javorzne. Zo zhromažďísk sa obyvateľstvo presúvalo do staníc, odkiaľ bolo nákladnými vlakmi transportované na miesta, kde bolo rozdelené na základe uskutočnenej kategorizácie a následne dopravené do cieľových staníc. Tam bolo obyvateľstvo osídľované podľa

vypracovaného evakuačného plánu (napr. zabraňovalo sa osídľovať do 50 km od pozemnej a do 30 km od morskej hranice, nové obyvateľstvo nesmeli tvoriť viac ako 10% obyvateľstva obce atď.). V novom domove dostali presídlení zdevastovaný majetok po Nemcoch vysídlených z týchto oblastí podobným spôsobom (porov. DUDRA, S.: *Łemkowie: deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947 – 1960*. Głogów: IntroDruk 1998. 199 s.; http://pl.wikipedia.org/wiki/Akcja_Wisła, výpovede účastníkov udalostí narodených v r. 1924 a 1925).

Najstaršiu generáciu Lemkovskej vatri tvoria bezprostrední účastníci alebo svedkovia týchto pohnutých udalostí z rokov 1944 – 1947, obyčajní ľudia, ktorí sa stali obeťami politiky a vtedajšieho režimu a ktorí mali veľmi ťažký život. Trojdňový návrat do svojej domoviny, kam sa aspoň na tri dni vracia život, má najväčší význam najmä pre nich. Okrem samotnej návštevy Vatri sa vracajú aj do svojich rodných dedín, aby si na chvíľu posedeli na svojej rodnej zemi a navštívili cintoríny, kde majú pochovaných svojich najbližších. Väčšina z týchto dedín je dnes opustená a spustnutá, ale každý z pôvodných obyvateľov má na tieto miesta živé spomienky. O niekdajšom živote v týchto dedinách vypovedajú už len zarastené cintoríny, kríže pri cestách, základy domov, hospodárskych budov a pivníc či ovocné stromy. Jednou z mnohých takýchto obcí je aj malá obec Nieznajowa s pôvodným počtom 250 obyvateľov nachádzajúca sa v Malopoľskom vojvodstve 10 km od hraníc so Slovenskom, ktorej obyvatelia boli vyvezení na Ukrajinu v roku v roku 1945 (stránka s informáciami o obci Nieznajowa: <http://www.nieznajowa.obozy.pl/nieznajowa.php>). Pôvodný názov obce bol Nieznanowa (od r. 1581), neskôr Nieznajowa – lem. Neznajowa (od r. 1629), pôvod má v antroponyme Nieznan alebo Nieznań (porov. Rieger, J.: *Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper 1995, s. 196).

Na záver treba dodať, že Vatra je napokon svedectvom zachovania si vlastnej identity, ktorá sa aj napriek veľkému úsiliu nerozplynula vo väčšine.

Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.